

DOROMB

Közköltészeti tanulmányok 3.

Szerkesztő
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

reciti
Budapest • 2014

Készült az OTKA 104758. sz. pályázat támogatásával
az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetében

Könyvünk a Creative Commons
Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc
(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.
A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

ISSN 2063-8175

Kiadja a *reciti*, az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének
recenziós portálja • www.reciti.hu
Borítóterv, tördelés, korrektúra: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomda és kötetészet: Pannónia Print Kft.

SZEMLE

KNAPP Éva, „A Lói Tanács Zabolázója”

Első kötet: *Berei Farkas András vándorköltő élete és munkássága*;

Második kötet: *Berei Farkas András munkáinak bibliográfiája*,

Zebegegy, Borda Antikvárium, 2007.

Harmadik kötet: *Berei Farkas András vándorköltő társadalmi kapcsolatai és irodalmi elhelyezése; Mutatók és javítások*, Zebegegy, Borda Antikvárium, 2009.

Azok számára, akik rendszeresen kutatják a közköltészetet és a hozzá igen közel álló, belőle gyakran táplálkozó alkalmi költészetet, ismerősen cseng a kérdés: az általuk feltárt szöveg vagy valamely filológiai adat vajon miért nem tűnt fel másoknak? Hogyan kerülhette el a korábbi kutatók figyelmét? Knapp Éva háromkötetes monográfiája épp ezt az érzést sugallja. Félreértés ne essék: nem Berei Farkas András (1770–1832) költői értékei ragadnak magukkal, erre ugyanis talán a vándorpoéta sem nagyon építhetett. Annál beszédesebb maga a jelenség: az életrajz, a kapcsolatháló, az önmenedzselési készség, amelynek nyomán egy alternatív írói pálya(modell) képe rajzolódik ki az átalakuló, sokszor használt kifejezéssel „önelvűvé váló” magyar irodalomban. E mélyreható vizsgálatok nyomán viszont az elit kultúra önelvűsége is új fénybe kerül, hiszen egyre több érv szól amellett, hogy kétségkívül létezett „populáris önelvűség” is. Ennek kései, már-már komikusan termékeny képviselője, Berei Farkas András olyan komplex módon egyesíti az összes szóba jöhető szempontot, hogy szinte allegorikus alaknak tűnik, s Csokonai Tsikorgó-figurájának hú követőjeként lép színre (I, 120). Nemcsak róla szól tehát Knapp Éva hiánypótló kötettriásza, hanem a korszak számos jeles közéleti és irodalmi alakjáról is – e furcsa életút néha egyenes, néha görbe tükrében.

A három, gazdagon illusztrált kötet egymással szorosan összefonódik, s mindenképp párhuzamos olvasásra, böngészésre szolgál. Már csak azért is, mivel Berei Farkasról alig tudunk valamit más szakirodalmi forrásokból. Életrajzával még a *Magyar művelődéstörténeti lexikon* is adós maradt, holott vele kortárs, jelentős szerzők bőven szerepelnek benne, s a vándorpoéta leginkább művelődéstörténeti szempontból volna érdekes. Knapp Éva épp ezért vezeti végig az olvasót az alapoktól a mikrofilológiai és irodalomszociológiai elemzéseikig. Az első kötet a szórványos adatok nyomán teljességre törekvően rekonstruálja a költő életrajzát, feltárja a kutatástörténeti előzményeket – egyúttal figyelmeztet azok számos hibájára, pontatlanságára és elfogultságára –, majd műhelytanulmányok sorozatával, egy-egy fontos szempontból vizsgálja Berei Farkas írói és üzletemberi módszereit. A második kötet repertóriumba rendezi a teljes

életművet, ide értve a szerény számú autográf kéziratot, a nyomtatott kiadások szövevényes hálózatát (Berei Farkas gyakran több változatban is kinyomtatta műveit), néhány elveszett vagy példányból nem ismert, de említésben szereplő művet is regisztrál, végül kiter a költő rézmetszői munkásságára is – ennek el-entmondásait az első kötet egyik fejezete oldja fel megnyugtató módon (I, 221–243). A harmadik kötet két évvel később, azonos tipográfiával jelent meg, benne egy összegző, tömör életrajzi és kapcsolattörténeti áttekintéssel és a három kötet mutatóival. Az Olvasónak azt javasolnám, hogy a harmadik kötet fejezeteivel kezdje az ismerkedést, utána ugyanis a részletgazdag, szinte feldolgozhatatlanul sok nézőpontú első kötet is áttekinthetőbbé válik. A második kötetet is tartsuk asztalunkon, hiszen a konkrét művek címlapképeit és kiadástörténeti adatait itt találjuk.

Aligha találunk recenzenst e hazában, aki a terjedelmes monográfia minden részletéhez érvényes módon tudna hozzászólni, így szükségképp csak válogatni merek az itt felvetett új szempontokból. Különösen azokra hívnám fel a figyelmet, amelyek a magyar közköltészeti kutatás módszertanát, illetve tényanyagának integrálását segítik.

De ki is volt ez a majdnem ismeretlen versgyáros? Berei Farkas András nem-hogy az első vonalba nem tartozott soha, hanem még a másodikba is csak erős jóindulattal sorolhatjuk. Ez a minősítés nyilván szubjektív, s nem nélküli az eredetiségre rákérdező újabb, esetünkben talán valóban fölösleges szempontokat. Bevallom: a költő kvalitását szükségképp féloldalasan tudom csak megítélni, hiszen Knapp Éva kötetei nem szövegkiadás céljából készültek – bár sok, gondosan kiválogatott szemelvény érzékelteti Berei Farkas módszereit és stílusát –, de talán a mélyebb szövegismeret sem módosítana sokat e benyomásunkon. Knapp Éva mindvégig tapintatosan, előítéletektől mentesen nyilatkozik a szerzőről, annál részletesebben feltárva a *miérteket*. Mindaz, amit a korszak és a nagy költőelődök (Csokonai, Gvadányi) mérlegén gyenge félmegoldásnak minősíthetünk, az Berei Farkas saját koordinátái közt teljes értékű és releváns, hiszen a saját poétikai elveit tükrözi, s ez egyúttal a közköltészeti létmód bizonyos tipizálható elemeire is ráirányítja figyelmünket.

A folyamatszerűség, amelyre az irodalomtörténet-írás joggal törekszik, épp ilyen nehezen alkalmazható Berei Farkas életművére. Semminek sem volt a kezdeményezője, a betetőzője avagy lezárója. Kapcsolati hálója – amelyet a könyv teljes részletességgel feltár – nem a kölcsönös szellemi inspirációkról szól, mint sok nemzedéktársáé: költőnk csupán támogató tekintélyeket keresett, s néha kifejezetten rámenős öngigazol(tat)ási kényszer mozgatta. Sajátos jelen időben dolgozott, s műveiben epigon vonások keverednek az önálló megszólalás, az írói egyéniség vágyaival és az üzleti szempontokkal. Ne legyünk igazságtalanok: az alacsony származású poéta sorsát ugyanolyan összeütközések és váratlan fordulatok jellemzik, mint formátumosabb kortársaiét, ugyanakkor mindenben

a kisszerűség, az esetlegesség, illetve azt ellensúlyozni hivatott tudatos, néha erőszakos sorsformálás tükröződik. Még névhasználata is csak egy változó márkajegy, hiszen Szinyei Farkasnak, Bujdosó Andrásnak és még sok egyebnek titulálta magát műveiben (ezek jegyzéke: I, 255–256). Mintha ez is az ön-leértékelésnek és túldimenzionálásnak sajátos személyiségzavarát tükrözné. Knapp Éva joggal emeli ki tehát, Berei Farkas „önmagát költőből tudatosan irodalmi alakká, legendává átformáló alkata” (I, 11) szinte lehetetlenné teszi a hiteles, tényszerű kutatást.

Ezt a lehetetlen feladatot mégis megoldotta, méghozzá példás kutatói és szerzői fegyelemmel. Ma, a megjelenés után pár évvel később már világosan látható, hogy a komplex monográfia szépen beillik a legújabb magyar íróéletrajzok parádés sorozatába, ahol Radnóti Miklós,¹ Petőfi Sándor,² Balassi Bálint,³ Móricz Zsigmond,⁴ Dessewffy József⁵ és Csokonai Vitéz Mihály⁶ biográfiái, továbbá Erdélyi János megjelenés előtt álló pályarajza⁷ sorakoznak. E kötetekben a sokféle eltérés ellenére a legfőbb közös vonás, hogy először megpróbálják tényszerűbbé tenni az író-költő *életrajzát* (gyakran megtisztítással, anekdotamentesítéssel, mikrotörténeti szempontú ellenpróbákkal), ezt követheti az *életmű* (re)kontextualizálása, ennek nyomán pedig az alkotó szellemi és társadalmi *mozgásterének* kultuszmentes meghatározása.

Knapp Éva feladata egyszerre volt nehezebb és könnyebb a felsorolt írók monográfusaihoz képest. Nem kötötte meg a kezét egy, az olvasóközönség által fejből tudott szöveg- és adattömeg, s nem kellett egy grandiózus életmű értékrendszerét párhuzamosan képviselnie, hiszen az nem is alkalmas erre, mivel másodosztályú. Másrészt a körülmények és a motivációk alapos feltárása, majd tárgyilagos bemutatása épp elegendő ahhoz, amennyit Berei Farkasról tudományos nézőpontból érdemes elmondani. Ám a nehézségek legalább ekkorák: az efféle „méltán elfeledett”, de jól adatolható művészekkel tele van nemcsak az irodalmárok, hanem a zene- és művészettörténések padlása is. E kismesterek kapcsolathálóját, „helyi értékét” reménytelen felderíteni, a „nagyok” elszórt, bár többnyire jogos véleménye viszont nem elegendő az objektív megítélésük-

- 1 FERENCZ Győző, *Radnóti Miklós élete és költészete: Kritikai életrajz*, Bp., Osiris, 2005 (Osiris Monográfiák).
- 2 KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor: Kritikai életrajz*, Bp., Osiris, 2008 (Osiris Monográfiák).
- 3 KŐSZEGHY Péter, *Balassi Bálint: Magyar Alkibiadész*, Bp., Balassi, 2008; Uő, *Balassi Bálint: Magyar Amphion*, Bp., Balassi, 2014.
- 4 SZILÁGYI Zsófia, *Móricz Zsigmond*, Pozsony, Kalligram, 2013.
- 5 VADERNA Gábor, *Élet és irodalom: Az irodalom társadalmi használata gróf Dessewffy József életművében*, Bp., Ráció, 2013 (Ligatura).
- 6 SZILÁGYI Márton, *A költő mint társadalmi jelenség: Csokonai Vitéz Mihály pályafutásának mikrotörténeti dimenziói*, Bp., Ráció, 2014 (Ligatura).
- 7 A nemrég lezárt kötetről bővebben: T. ERDÉLYI Ilona, *Az Erdélyi János-életrajz és pályakép körvonalai*, ItK, 118(2014), 451–460.

höz. Berei Farkas András hiába kuncsorgott Kazinczynál, csak Török Sophie szíve esett meg rajta, a széphalmi mester csupán egy-két bökverset pazarolt rá; Helmeczy Mihály pedig őt és tudatosan vállalt példaképét, Gvadányi Józsefet Berzsenyi ellenpólusaként jellemezte (I, 12). Ezek a célozgatások fontos dolgokra utalnak: az elit elhatárolódására – ám Berei Farkas valódi szerepéről keveset tudunk meg. Helmeczy vajon Gvadányi és a tanítvány régies, ekkor már kifejezetten poros összképű verses epikáját, kisszerű, monologizáló történeteit és ütemhangsúlyos, rímes verselését akarta szembeállítani Berzsenyi fennkölt, antik metrumú, nemzeti távlatú lírai ódahangjával? Vagy az alföldi, protestáns (illetve konvertita) költő szertelenségét, gyökértelen antiművész-életmódját ütköztette a niklai remete ihletett, Horatiust imitáló munkamódszerével és távolságtartásával? Nem tudjuk.

Knapp Éva többször hangsúlyozza, hogy Berei Farkas András épp az el-lentmondások mögül kiszűrhető sajátos önértelmezés teszi érdekessé a kutatás számára. Berei szerény tehetsége ellenére állandó igényt fogalmazott meg egy konkrét írói programra, s a maga eszközeivel törekedett az ahhoz illő életformára (I, 12). A szerző által sokszor használt „polifunkcionális” (I, 119) jelző ugyan-azt takarja, hiszen a költő egyszerre próbál talpon maradni mint országgyűlési nótárius, majd szinte kalandvágyból a nyári hónapokra vándorpoétává „változik”, versei nyomtatását szervezi, a kiadványokat (s metaforikusan önmagát is) termékként tukmálja a mecénásokra. Mintha a Csokonai *Tempefőijének* motóját („az is bolond, a’ ki poétává lesz Magyar országban”) akarná a saját bőrén megtapasztalni, sőt demonstrálni. Megverseli és országos élménnyé dagasztja önnön lecsúszását, a devianciától sem mentes sorsát – ki tudja, mekkora érdeklődésre tartva számot. A megélt kalandok s azok fikciós átstrukturálása egy ilyesféle, önmagáért érdekes, sőt szánandó én-konstrukciót eredményez (benn-e a Gvadányi-hősök számos, készen átvett vonásával). Költőnk ugyanakkor a kóbor életmód ellenére rendben tartott, magyaros, jelmezszerű viseletben járt (I, 12), mint amilyennek Petőfit akarta láttatni Vachot Imre. Mai fogalmaink szerint Berei Farkas inkább „mém” volt a kortársak szemében, mint megbecsült szerző. Versei épp ezért nem alkalmasak hiteles életrajzi adatok feltárására, hiszen tele vannak fiktív, túlzó kalandokkal, mindenekelőtt az imázsépítés jegyében (I, 33). A mendikáns rigmusmondó elődök ars poeticáját halljuk vissza e sorában: „Mikor nem hazudok; szavam is hagyj helyben.” (I, 34.)

A szerepkombináció nem járt teljes sikerrel, hiába próbálta a vándorló költő figurájában egyesíteni az önellátásért „önmagukkal fizető” hegedősök médiu-mát és a saját értékrendjében is magasabbra taksált, de leginkább csak a vágyai-ban létező *poeta doctus*. Ez abban is tetet ölt, hogy került az improvizációt (I, 125), s hogy műveit kényszeresen nyomtatásban akarta terjeszteni, de azokat érdekes módon szinte teljesen mellőzi a kéziratosságnak nyilvánosság. Csak egyetlen művéből ismerünk egykorú kéziratosságot; ez talán érdekesebb volt a kor-

társak számára, hiszen Napóleon életéről szolt.⁸ Ne feledjük: a kéziratok sajátos szűrőrendszere – amely hajdani elitizmusukból táplálkozik – tökéletesen útját állja mindennek, amit mesterségesen akarnak divatban tartani. Senkit nem lehet ugyanis arra kényszeríteni, hogy saját versgyűjteményébe saját szabadidejében olyasmit másoljon, ami nem tetszik neki. Berei Farkas András kéziratossá válásának komoly mércéje, s minden másnál objektívebben jelöli ki a helyét a közköltészet értékrendjén belül is.⁹

A Hódmezővásárhelyről, alacsony sorból indult fiatalember valaha a debreceni református kollégium diákja volt, s az ott megszerzhető tudással sokra vihette volna, ha fegyvelemsértés miatt el nem tanácsolják. Itt ismerhette meg a szerzőként egyelőre csak bizonytalanul azonosítható, de sokak által emlegetett Szél Gáspárt, akire elődjeként hivatkozik (I, 13). A példakép nemcsak Nagy István sokszor lemásolt *Lakadalmi játékának* (1796) versfaragója, hanem valós személy.¹⁰ A családjával és alkalmi környezetével éppúgy konfliktusokra hajlamos Berei Farkas ekkortól kísérletező, pszeudo-értelmiségi életformát választott. Megélhetését azzal biztosította, hogy feltehetőleg már a XVIII. század végén a királyi tábla nótáriusa lett, emiatt év közben Budán élt, nyáron viszont folyamatosan vándorolt (I, 11). Az alkalmi poézis ekkoriban még jövedelmező pályának tűnt: 1793-ból ismerjük az első versét (I, 43). A kelet-magyarországi arisztokrácia főispáni beiktatásai, születésnapjai, menyegzői és temetései mind-mind versírói alkalmat jelentettek Berei Farkasnak, aki – feltehetőleg a konkurenciánál gyorsabban és rámenősebben – hamar kitermelte a szükséges versmennyiséget. Mindazáltal nem apadtak el körülötte a botrányok sem, Hajdúszoboszlón le is csukták, erre emlékeztet a kötetsorozat címét adó munkája, a „lói tanács” ugyanis e település igazságtalan bíráit jelöli. A fiúk megrontásával, részegeskedéssel és egyébbe is gyakran vádolt, gyökeret eresztetni képtelen költő a vallását is többször váltogatta. Egyszerre tűnik ős-cinikusnak és kívülállónak, máskor egy lezüllőfélben lévő, falusias környezetben élő premodern mihasznának, akinek életútja remek tárgyul kínálkozott volna valamelyik *Schelmanromanhoz*. Önmagát ironikusan szemléli, mintha szándékosan irodalmi antihőst akarna magából faragni. Én ide sorolom az *Izé* álnevet is, amelyet egy túlvilági utazásról szóló történet (II, II/13. sz.) hőseként adott magának – Kazinczy pedig jó eséllyel erre utal az *Izéhez* című gúnyos epigrammájával (I, 20).

Röviden szólnunk kell a monográfia kritikátörténeti és filológiai tanulságairól is, bár ezek köre kimeríthetetlen. Berei Farkas folyton átdolgozta a munkáit

8 *Csokonai és mások versei* (1815) STOLL 1208. sz., 69a–70a.

9 Ne gondoljuk, hogy a hosszabb terjedelmű műveket nem másolgatták! A XIX. század első felében számtalan Csokonai-, Mátyási-, Szalkay Antal-, Csenkeszfai Poóts András-másolat (például a *Házi Kereszt*) forgott közkézben, de Gvadányi és Himfy-másolatok is akadnak.

10 Nem volna meglepő, ha a korabeli, szintén debreceni Szeel György és Szeel Imre kéziratjai (a kettő ugyanattól a kéztől való!) az ő verseit is tartalmazzák.

az újrakiadások alkalmával, így a „sajátos, közbenső állapotban” hagyott szövegek (I, 78) eleve az újrahasznosítást indukálták. Ez az állandósult félkésztség ellentmondásban áll az explicit, néha kifejezetten díszes nyomdai megjelenéssel – a kortársaknak is szemet szúrhatott ez. A könyv tanulmányozása ráébredt, hogy ez szemléletesen párba állítható a cifra gúnyában járó irodalmi „farkasember” életmódjával, eltorzult énképével.

Knapp Éva szerint Farkas „életműve az alkalmazott irodalom, a mesterkedő költészet és a világi tárgyú ponyvairodalom hármasság, egymást részben metsző körein belül helyezhető el, de néhány ponton túl is nyúlik azokon” (I, 11). Ez annál inkább így van, mivel e kategóriák határait aligha lehet pontosan meghúzni. Az alkalmazott irodalom véleményem szerint ebben az esetben átfogóbb és érvényesebb halmaz, mint a másik kettő. A „mesterkedés” ennek csak velejárója, egy korábbi költoeszményhez kapcsolódó, jól bevált technikai és gyakran poétikai attitűd, de önálló irányzatnak én éppúgy nem nevezném, ahogy a szerző sem. A ponyvairodalom kapcsán is joggal vet fel kételyeket Knapp Éva. Attól, hogy e kiadványokat esetenként vásári körülmények közt is árulták (tehát ponyváról), még nem sorolnám oda, s ettől a szerző is óv. A ponyva tömegcikk jellege és részleges vagy teljes anonimitása, nem beszélve a teljesen eltérő olvasóközönségről elég sok szempontból eltávolítja Farkas munkásságát ettől a rétegtől. Még akkor is, ha ő maga feltehetőleg jól ismerte a ponyvaszöveget, s merített is belőlük, de a viszony nem kölcsönös. Farkas jórészt magasabb köröknek szánta munkáit, bár egyes kiadványokra nyilván akadtak közrendű olvasók is, például a hódmezővásárhelyi tűzvétszről vagy egyéb aktuális témákról írt hírverseinek. Az említett „túlnyúlásokat” épp a fenti szerepvegyítésben és -tévesztésben látom, noha ezekért nem volna méltányos elmarasztalnunk a költőt. A Csokonaihoz képest csaknem kétszeres élethosszú Berei Farkas (akárcsak a sok szempontból hasonló helyzetű Mátyási József; I, 120) megérte a stílusváltások, ezzel együtt az irodalmi élet átszerveződésének korát, s ehhez a maga módján megpróbált idomulni. Talán egy kicsit az irodalmi folyóiratok sikerére is áhítozott, amikor rendszeres megjelenésre törekedett, előfizetőket szervezett, tiszteletpéldányokat küldözgetett – ezek korántsem ponyvaköltői szerepek. Még akkor sem, ha a kiadványok színvonala Farkas kései korszakára igencsak lecsúszik: önreflexív írói szerepe és igénye egyre alacsonyabbá, a szövegek közköltészetiséssé, a kiadások pedig ponyvaszerűvé váltak (I, 78). Knapp Éva alaposan átrostálta a költő személyéhez tapadó szakirodalmi tévedéseket: tisztázta, hogy Berei Farkas nem volt vándornomdász (I, 188–212), sőt még a neki tulajdonított rézmetszetek többségét sem ő készítette (I, 221–243). Ez épp azért fontos, mivel önállóságát immár mindezen feladatok *megszervezésében*, a kiadói-terjesztői-szövegipari *vállalkozás* fenntartásában kell látnunk.

Knapp Éva több helyen kitér Berei Farkas stílus eszközeire és szókincsére, amelyek jórészt a korábbi évtizedek alkalmi költőinél, illetve a közköltészetben

csiszolódtak, ő pedig nagy tudatossággal alkalmazta őket. A stiláris szinkretizmust azonban, amely valóban jellemző ekkoriban, nem tudta Gvadányi gördülékenységgel, még kevésbé Csokonai szellemességével tálni (I, 126). Szintén összeköti a nemzedéktársakkal és nagy elődökkel a proverbialis beszédmód, hiszen verseit gyakran tarkítják szólások és egyéb, közbeszédet imitáló fordulatok (I, 123). Knapp Éva egy csokorra valót ki is gyűjtött belőlük (I, 257–261), s ez a különleges szemelvénytársítás számos adalékot rejt Beniczky Péter, Dugonics András, Szirmay Antal vagy Kovács Pál recepciójához, sőt a *Doromb* jelen kötetében bemutatott Gaal György-féle kézikönyvhöz. Berei Farkas maga is beharangozott egy készülő közmondástárát (*Száz Deák és Magyar Közmondások*; I, 125), ám ez se nyomtatott, se kéziratossá alakban nem került elő eddig.

Berei Farkas írói módszertana, retorikai-poétikai forrásai önálló kifejtést érdemel – mi itt csak vázlatosan szólnánk róla, de a monográfia nem marad adós velük. Knapp Éva az utóbbi évtizedben több magyar író, költő (Zrínyi Miklós, Esterházy Pál, Listius László, Mikes Kelemen stb.) életművében tárta fel mindazokat a retorikai és poétikai elveket, amelyeket az alkotók még diákéveikben sajátíthattak el, s amelyek így a legalapvetőbb művészi eszköztárukhoz tartoztak.¹¹ A szerényebb tehetségű, de az iskolai alapokhoz épp ezért görcsösebben ragaszkodó Berei Farkas András verseit vizsgálva ugyanígy kimutatható a Debrecenben évtizedeken át használt tankönyvek és irodalmi mintaszövegek hatása. Hasonló elemzések az anonim közköltészet reprezentatív műfajainál is időszerűek volnának. Nemcsak Farkas merített bátran „Názó”, azaz Ovidius, illetve Vergilius, Seneca, Aesopus és Horatius műveiből (I, 98), hanem korabeli névtelen kollégái is. Farkas legalább ennyit ollózott azonban a nagy példaképek, Gyöngyösi István és Gvadányi József módszereiből, bár nélkülözötte az előbbi veretességét csakúgy, mint az utóbbi humorát és informatívását. Nem vitás, hogy a költő jártas volt a XVII. századi irodalom közkézen forgó darabjai közt is, pl. beépíti a Balassi–Rimay-féle *Istenes énekek*ben kiadott moralizáló Rimay-verseket (I, 100), azt azonban kétlem, hogy Balassinak azon verseit is ismerte volna, amelyek csak a *Balassa-kódex*ben maradtak fenn (*Mire most, barátom...; Idővel paloták...; uo.*), ezeket ugyanis ekkor még tudomásunk szerint nem fedezték fel; sokkal valószínűbb ezek Rimay-féle visszhangjának ismerete. Akadnak beépített frázisok a nagyra becsült Csokonaitól (közös, talán debreceni diákköltő gyökerű „Pendelberga”, illetve „pendel fejr-vár” említése; I, 104), Pálóczi Horváth Ádám *Hunniásából*, Csenkeszfai Poóts Andrásról és természetesen az

11 E tanulmányai közül kiemelendő: KNAPP ÉVA, A Törökországi levelek *retorikájához* = *Író a száműzetésben: Mikes Kelemen*, szerk. Tüskés Gábor, mts. Csörsz Rumen István, HEGEDÜS Béla, LENGYEL Réka, Bp., Universitas, 2012 (Historia Litteraria, 28), 169–186; UÓ, „*Volucris rota, vertitur anni*”: Zrínyi Miklós, Listius László és Esterházy Pál szerencse- és évszakverseinek poétikatörténeti hátteréhez, ItK, 118(2014), 3–30.

azonos régióban mozgó Mátyási Józseftől (I, 105–106) is. Az utóbbtól sebtében el is kölcsönözte a Teleki Sámuel nevét boncolgató kínrímeket (I, 131).

A *Doromb* profiljának megfelelően gyors ízelítőt adnék Berei Farkas közköltészeti idézeteiből, már amennyit a szemelvények látni engedtek belőlük. A kortárs, popularitással kacérkodó költők – Pálóczi Horváth Ádám, Csokonai vagy Fazekas – mintájára Farkas is szívesen vett át alluzív, mindenki által felismerhető félsorokat, rímeket, frázisokat. Ezek többségét Knapp Éva már regisztrálta, hiszen a stílusvegyítés eszköztárába tartoznak. Nem meglepő, hogy az ún. *Querela Hungariae*-rímtoposz (*nép – lép – kép – tép* stb.), illetve az arra épülő *Rákóczi-nóta* részletei is beszüremkednek a közéleti tárgyú szövegeibe (I, 101–102) – alig értem viszont, hogy a cenzor hogyan engedhette át ezeket (egyikhez Farkas még jegyzetet is írt!), miközben magát a rebellis éneket csak egy külföldi kottás kiadás, majd 1848-ban egy hazai alkalmi kiadvány merete első ízben publikálni. A poéta talán mégiscsak bátrabb volt, mint gondolnánk. A jegyzetben idézett verziót ráadásul nem is kellett a metrum miatt átfaragnia: „Haj Rákótzti Bertsényi! Országunknak régi híres Magyar Vitézi” ([1806]; II, II/16. sz., idézet: I, 102).¹²

A *Mit búsulsz, kenyeres...* kezdetű, XVII. századi szatirikus bujdosóverset akár Gvadányitól átvehette, akár a nagy számú egykorú ponyvakiadásból (I, 101) – az előbbi azért valószínűbb, mivel Berei Farkas is csak felütésként használja a sort, akárcsak a generális. Alpáríbb hangnemű, a mendikáns és iskolai színjátszó hagyományból átszűrődő formulák is akadnak (I, 137). A közköltészet mélyebb ismeretét tükrözi viszont egy hosszabb, részben rímeiben is hű idézet:

Esik a fergeteg, a bőröm-is fázik,
A mély havasoktól a lábom-is ázik. (I, 128)

Ennek háttérszövege egy népies karakterű szerelmi búcsúdal, amelyet már az 1780-as években feljegyeztek Sárospatakon (gazdag népköltési variánskörrel, főleg Erdélyből és Moldvából):

Az esső is esik a szűröm is ázik
Rongyos a tizmámis a Lábam is fázik

Hidegen fú a szél esik a ferneteg
Botsáss bé Aszszonyom meg veszen a hideg.¹³

12 A 2. sor szerkezete egy viszonylag ritka típusal rokon: Csokonai *Culturájában* épp egy ilyen verzió hangzott el Csurgón.

13 *Kozma-énekeskönyv* (1777–1781) STOLL 327. sz., 47b–48a; a *Kísérj el engemet ha csak Regmecig (?)* is kezdetű dal 2–3. szakasza.

Egy másik idézetben Farkas a populáris szerelmi lírára kacsint:

El-lopták szívemet, el-lopták jól érzem,
Bujdosom utána azért szörnyen vérzem [...] (I, 136)

Összevege (*Ellopták szívemet, jól érzem*) legkésőbb a XVIII. század közepére kialakult, tehát Berei Farkas már valódi régiségként idézhette. Hasonló toposz a gyakran *Ha a tenger vize mind tinta volna is* kezdetű, már a XVII. századból ismert keserves-szövegrészlet, melyet Berei Farkas így parafrázelt:

Ha száz szemeim mint Árgusok vólnának
Ennyi Esetimre azok mind sirnának.
Száz kezem száz Író tollakkal jegyezne
Szívem panaszszait irni nem érkezne. (I, 139)

Farkas az alkalmazott irodalom egyéb háttérszövegeivel is jól gazdálkodik. *Kelj fel, vitéz magyar* kezdetű indulójának (I, 130) rímei és retorikája tökéletesen beilleszkednek a korabeli marsok közé – ennek architextusát a *Marsolj már, vitéz magyar* kezdetű dalban gyanítom (RMKT XVIII/14, 77. sz.),¹⁴ amely az 1788-as török elleni háborúban keletkezett, Berei Farkas pedig a kor szokásához híven travesztálta a franciákra. A XVIII. század végi katonafolklórból egy rövid szövegébe két idézetet is beemelt (jobb oldalon a közköltési változatok, melyek egyazon szövegcsalád távoli tagjaiból valók):

Tölts kotsmáros az ittzébe	
Elég van még a Pintzébe,	
A katona Isten Fia,	A katona Isten fia,
Úgy mondja a História	De a paraszt csak mostoha. ¹⁵
Ha le-vágom a Frantziát	Ha levágjuk a franciát,
Véggel hozom az Angliát.	Véggel hozzuk az angliát [...] ¹⁶

A második kötet erényei a másik két tomosra épülnek, s átszövik azokat. Knapp Éva a tőle megszokott precizitással tárta fel Berei Farkas András műveinek összes fellelhető kiadását a magyarországi közgyűjteményekben, illetve néhány külföldi könyvtárban is. Az impozáns lista nyomán kirajzolódik Farkas földrajzi mozgástere (a harmadik kötetben egész térképsorozatot kapunk róla, évenkénti bontásban; III, 16, 21, 27–34), a példányok lelőhelyei ezzel jórészt korrelálnak.

14 RMKT XVIII/14, 77. sz.

15 *Uo.*, 121/I–II, 6. versszak.

16 *Uo.*, 506. *K. R. gyűjteményéből* (Debrecen, 1839–1843).

A kutatás több okból lezárhatatlan, hiszen rendszeresen tűnnek fel új Berei-források az antikváriumi árveréseken vagy magánkézben. A kötet sorozatot szintén egy szenvedélyes magángyűjtő, Pál Ferenc (1903–1989) hagyatéka inspirálta, amely a Borda Antikváriumba került, s így minden idők legteljesebb (noha még így sem teljes!) Berei Farkas-korpusza vált egy helyen kutathatóvá. Kérdés, hogy vajon egyes, itt nem felsorolt erdélyi és felvidéki könyvtárak anyagában, illetve a budapesti Piarista Könyvtárban nem bukkannánk-e még néhány új nyomtatványra – azért nehéz erre választ adni, mivel az aprónyomtatványok zöme mindenütt katalogizálatlan, vagy szerencsés esetben csak kolligátumként írták le, ami (tapasztalatból tudom) akármilyen meglepetéseket rejthet. E sorok írója ígéri tehát (ugyanerre kérve a *Doromb* kutató-olvasóit), hogy akár valamely, még nem azonosított Berei Farkas-kiadványra, akár az ismert kiadások valamely példányára bukkan, az adatokat feltétlenül megküldi Knapp Évának. Személyében a költő gondosabb bibliográfust és monográfust kapott, mint amilyen sok, nagyobb formátumú kortársnak jutott.

Berei Farkas András ironikus önjellemzéseiben gyakran kitért arra, hogy saját családneve feljogosítja a „ragadományra”, vagyis a zsákmányra, s ez a ragadozó életforma viszi előre az érvényesülés rögzös útján. Azt hiszem, nem sértődne meg a vándorpoéta, ha a recenzens ehhez hasonló hangnemet használna összegzésként. Knapp Éva aprólékos, tényszerű, de egyúttal összegző karakterű munkájával olyan összefüggésrendszert tárt fel, amely nemcsak hősünkre érvényes. A tiszteletére azonban – ha már girbegurba életútja által ennyi mindent kezünkbe adott – e tapasztalatokat nyugodtan emlegethetjük a korszak irodalmi Farkas-törvényeként...

Csörsz Rumen István